PALATALIZAREA LABIALELOR *f*, *v* LA *s(i*, *z(i*

DE

ADRIAN TURCULEȚ

1. Palatalizarea labiodentalelor *f*, *v* în formele *s(i*, *z(i*[1] a fost semnalată în cîteva *arii diferite* ale domeniului lingvistic dacoromân.

1.1. Siflantele palatalizate *s(i* — *z(i* (<*f*, *v* + *i*, *i*) au fost recunoscute ca o trăsătură specifică absolută a dialectului (subdialectului, graiului) maramureșean încă de G. Weigand [2], care le-a notat în șapte localități din Maramureș: pct. 232—237 și 241 (WLAD, h. 32, 55 și 56; cf. și Jb VI, p. 14, 21, 24). ALR[3] le consemnează în fostul județ Maramureș: pct. 347, 348, 350, 351, 354 și 361 din ALR I, 353 și 362 din ALR II. ALRR — *Mar.*[4] confirmă aria compactă a siflantei *s(i* în toate localitățile anchetate, cu excepția pct. 227 (Săpînța). Tratamentul sonorei *v* + *i*, *i* diferă în schimb de la un cuvînt la altul, *y* evoluînd în unele cuvinte la oclusiva palatală *d'* (<*ǵ*) sau slăbindu-și articulația la *i*, *(i)iță̆l*, care se poate confunda cu *i* următor (*itreg*); *z(i* este atestat totuși, în toate localitățile anchetate, cu excepția aceluiași punct, 227.

În apropierea ariei maramureșene, *s(i* — *z(i* au fost notate în Țara Oașului de I. A. Candrea [5], apoi la Certeza, Bunești, Moișeni, Negrești [6], în pct. 220 (Moișeni) și 216 (Bicsad) din NALR — *Crișana* [7] și în nord-vestul Transilvaniei: pct. 203 și 224 din WLAD, pct. 269 din ALR I și pct. 224 (Măgoaja) din NALR — *Transilvania* [7].

---

[1] Prin *s(i*, *z(i* notăm siflantele *s*, *z* urmate de (semi)vocale anterioare. Sunetele slab perceptibile sînt notate între paranteze.

[2] Gustav Weigand, *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare", XLII (1908), nr. 4, p. 441—448 (p. 447); *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* (=WLAD), Leipzig, 1909, *Einleitung*, col. 16; cf. și „Jahresbericht des Institut für rumänische Sprache zu Leipzig" (=Jb), XV, 1909, p. 141.

[3] ALR I, I, h. 47 (fiere), 73 (visez), 100 (mă înfior); ALR I, II, h. 218 (fin), 219 (fină), 273—274 (dacă n-ar fi fost dînsa, ar fi fost vai de capul meu), 282 (viu); ALR II, I, h. 175 (morții vor învia).

[4] *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, București, vol. I, 1969, h. 11, 116, 176, 177, 223—225; vol. II, 1971, h. 359, 360, 434, 465, 466, 483, 484, 486, 497, 507, 513, 536; vol. III, 1973, h. 579, 584, 589, 590, 593, 746, 751, 752, 770.

[5] I.A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907, p. 12.

[6] C. Brăiloiu, *Bocete din Oaș*, în „Grai și suflet" (=GS), VII (1937), p. 1—84.

[7] În *Tratat de dialectologie românească* (=TDR), Craiova, 1984, p. 296, 327, 398, nota 18.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

Astfel cum este atestată la sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale secolului nostru, palatalizarea labialelor *f*, *v* la *s(i — z(i* pare a fi, cel puțin în unele localități, o inovație (relativ) recentă, în plină evoluție. G. Weigand notează la același informator din Călinești (pct. 235) oscilații între *h' — y* și *s(i — z(i* : *h'irișéle* (diminutiv de la *firiz* 'ferăstrău') și *să sie, o ìnyis* și *zíne* (= vine), *zìin, o zugrăzìit* (Jb VI, p. 70—72), iar în pct. 203 (Mintiu Gherlii) și 224 (Reteag) din WLAD *zîl̓ál, zîl̓é* apar alături de *šer, žin*, respectiv *šer, žin*. I. A. Candrea[8] observă evoluția formelor mai vechi *h' — y* la *s(i — z(i* în graiul celor tineri; în textele culese, *s(i — z(i* apar la tineri între 15 și 22 de ani din Lecînța și Bicsad; în ultima localitate, o bătrînă de 70 de ani are încă *h'*. Oscilații între formele vechi și cele noi sînt notate și în texte culese din Certeza (GS VII, p. 9—13, 22, 47—55). În nordul Transilvaniei, ALR notează *s(i* în pct. 269 (Tîrlișua) numai în *sẽrie* (= *fiere*; ALR I, I, h. 47). În Maramureș, T. Papahagi[9] surprinde un stadiu mai avansat al evoluției: în textele din unele localități (Budești, Hărnicești, Borșa, Botiza, Glod, Văleni, Răpedea, Rozavlea, Bîrsana, Berbești) ocură numai *s(i — z(i*; oscilații între formele vechi și noi apar în texte din Breb, Rona de Jos, Sîrghi, Călinești; *h'*, *y* se păstrează numai la subiecții bătrîni din Strîmtura, Crăcești, Ghesăști, Giulești, Vad, Vișeul de Jos, Șieu.

Comparînd datele unor anchete succesive în aceeași localitate[10], se poate observa caracterul complex al evoluției fenomenului[11]:

	WLAD	GFM	ALR	NALR
Giulești	—	*s(i z(i [h']*	—	*s(i z(i d'*
Vad	*s(i z(i*	*s(i z(i [h']*	—	*s(i z(i d'*
Iapa	*h' y ∅*	—	*s(i z(i ∅*	*s(i z(i d' i*
Săpînța	*h' ∅*	*h' ∅ y [z]*	—	*h' i ∅*
Strîmtura	*s(i z(i*	*s(i z(i [h' y]*	—	*s(i z(i d'*
Săcel	*h' ź d'*	*h' y ý*	—	*s(i z(i d'*
Vișeul de Jos	—	*s(i z(i [h' ý]*	—	*s(i z(i d'*

Rostirea *s(i — z(i* s-a extins și stabilizat în Maramureș, cu excepția extremității de nord-vest: graiul din Săpînța (unde T. Papahagi, GFM, p. LX notase *in* [= vin], *h'ir* și *zin, sir*) a rezistat inovației, mergînd, în această privință, cu graiurile învecinate din Maramureșul de la nord de Tisa (pct. 352 din ALR I, 1—4 din ALM). Cele mai numeroase forme cu *z(i* se grupează în 14 din cele 20 de localități anchetate pentru ALRR—*Mar.*, și anume, în pct. 221—224, 228—237, pe văile Marei și Izei și pe valea superioară a Vișeului; într-un singur punct, 224, *z(i* a fost notat în toate cazurile de palatalizare a sonorei *v*; în pct. 239 (Petrova), *z(i* apare o singură dată în *zẽrme* 'șarpe'. În momentul apariției inovației, *y* trecuse probabil în multe cuvinte la *ý* (*d'*) sau își pierduse caracterul consonantic (*i*), fapt care a împiedicat generalizarea formei *z(i* paralel cu *s(i*. În Țara Oașului și în nordul Transilvaniei, se pare

[8] *Op. cit.*, p. 12, 32—45.

[9] Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului* (=GFM), București, 1925.

[10] Concluziile trase dintr-o asemenea comparație trebuie interpretate cu prudență, avînd în vedere scopul și metodele diferite ale anchetelor.

[11] Formele mai puțin frecvente sînt trecute în paranteze drepte.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

că inovația, semnalată într-un stadiu incipient, a regresat, nedevenind normă decît în unele localități din vecinătatea ariei maramureșene : Moișeni [12], Bicsad și Măgoaja (pct. 220, 216 și 244 din NALR).

1.2. O a doua arie a palatalizării labiodentalelor *f, v* la *s(i — z(i* a fost relevată de romanistul sovietic M. V. Sergievskij [13] în graiurile moldovenești din stînga Nistrului. Se pare că ALM [14] confirmă existența acestei arii : pct. 81—83, 96, 97 și 99, la care se adaugă pct. 63 și 113, situate mai la nord, respectiv mai la sud, ambele separate de aria centrală, dar în aceeași zonă. WLAD și ALR nu au puncte în această arie. ALR I înregistrează incidental *s, z* (<*f, v*) în pct. 476 (de pe Nistru) : *dacă nu-a si fost i̯ę*, în pct. 403 (în nordul RSSM) : *dacă nu-a si fost i̯ę̆, a sî fost vai di căpu ńău* (ALR I, II, h. 273 și 274) [15] și în pct. 647 (la sud de Chișinău) : *l-o lozit bu̯álă* (ALR I, II, h. 128) [16]. Rostirea *s(i — z(i* din aria moldovenească rezultă din descrierile lui M. V. Sergievskij, care compară aceste siflante „muiate" cu sunetele rusești inițiale din *sila* 'putere' și *zjablik* 'cinteză' [17], și R. Udler [18]. În ALM *s(i — z(i* sînt notate în mod greșit prin semnele *s'*, *z'* (*c''*, *ɜ''*), definite în volumul introductiv [19] ca „fricativă alveolo-palatală surdă [respectiv sonoră] muiată", deci sunete de tipul fricativelor bănățene *s'*, *z'* (din transcrierea ALR), cu care sînt și echivalate [20]. O trăsătură specifică a arici moldovenești a siflantelor palatalizate *s(i — z(i* este faptul că ele apar, aici, atît pentru labiodentalele palatalizate, cît și pentru africatele *ĉ, ĝ* : *sier* (= *fier* și *cer*), *zier* (= *vier* și *ger*).

Sunete intermediare între *ŝ* și *s(i*, *s(i* și *ŝ*, respectiv între *z(i* și *ẑ*, *ẑ* și *z(i* apar în ALM și în alte puncte : 137, 141, 143, 163, sporadic și în pct. 111, 138, 144 (toate pe valea Nistrului), 60 și 66 (la est de orașul Bălți), 5 (Bucovina de nord) și 162 (la sud de Chișinău). Dacă *ш''/c''*, *ж''/ɜ''* etc. nu notează eventual fricative de tip bănățean (pentru care nu există semne speciale în ALM), am putea avea a face cu o tendință de extindere a siflantelor *s(i — z(i* (< *f, v*) în graiurile moldovenești, în dauna formelor tradiționale *ŝ, ẑ*. Se pare că un stadiu incipient al evoluției palatalelor *h'*, *y* la fricative de tipul *ś(i — ź(i* și

[12] Aici, inovația este consemnată în GS VII, p. 16—19 și, o singură dată, în ALR I (vol. II, h. 273, pct. 345).

[13] *Moldavskie ėljudy*, Moscova, Leningrad, 1936, p. 11—18.

[14] *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea II. *Fonetica*, de Rubin Udler, *Morfologia*, de Vasile Melnic, Chișinău, 1968, h. 221, 267—272, 275—280.

[15] Hărțile 273 și 274 din ALR I, II sînt întocmite pe baza unei fraze cerute direct : *Dacă n-ar fi fost dînsa, ar fi fost vai de capul meu*, care a provocat ezitări ale subiecților și probabil chiar forme greșite ; o formă curioasă : *dacî n-aș si fost i̯ę̆...* apare în pct. 516 (Iași). În unele graiuri moldovenești (pct. 461, 464, 467, 470, 492) s-a notat *și* pentru *fi*, datorită poate unei confuzii a auxiliarului (*aș* pentru *ar*) și/sau unei asimilații progresive.

[16] Informația pentru ultimul punct o datorăm colegului I.A. Florea.

[17] *Op. cit.*, p. 18 ; cf. și Ion Pătruț, în „Dacoromania" (=DR), XI (1948), p. 51—59 (53—55).

[18] R.Ja. Udler, *Moldavskie govory Černovickoj oblasti v sravnenii s govorami Moldavskoj S.S.R., Zakarpatskoj oblasti U.S.S.R. i drugih smežnyh oblastei daco-romanskogo massiva. Konsonantizm*, Chișinău, 1964, p. 55—56, 62, 64, 68, 73.

[19] *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I. *Articole introductive. Anexe*, Chișinău, 1968, p. 16—17.

[20] Siflantele palatalizate trebuiau notate *c'*, *ɜ'*, deoarece în sistemul de transcriere al ALM (ca și al ALR) un accent (') indică palatalizarea ușoară, în timp ce două accente (' ') notează palatalizarea tranzitivă sau muierea consoanei (cu schimbarea locului de articulație) ; siflantele *s, z* nu pot fi palatalizate tranzitiv fără a deveni fricative de tipul *ś, ŝ, ŝ'* ; *ź, ẑ, ĵ'*. Cf. și AUI, XXV, 1979, p. 134.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

mai ales *ș(i — j(i* există în graiurile din regiunea Transcarpatică (cf. notațiile *x''/c''* în pct. 2 și 3 din ALM I, II, h. 221, 271) și din regiunea Cernăuți, unde R. Udler[21] a notat *mórcoz* (și *zíéspi*, cf. mai jos, sub **5**) și sporadic, în vorbirea bătrînilor, *síérbe*; pentru *ș(i, j(i* (*ș'*, *j'*) sau nuanțe intermediare între *ŝ*, *ẑ* și *ș'*, *j'*, vezi hărțile din ALM citate în nota 14. Situația actuală a palatalizării labiodentalelor în graiurile din regiunea Cernăuți pare asemănătoare cu cea din graiul cîmpulungean (vezi **4.1.** — **4.3.**).

1.3. Rostirea *s(i — z(i* (<*f*, *v*) a fost semnalată și în vestul Munteniei, în unele sate din județul Olt: Optași, Corbu, Potcoava [22], Aluniș [23], Valea Mare [24]; o formă *n-ar si fost*, alături de *n-ar vi fost*, *n-ar fsi fost* și *ar d(h')i fost*, apare în pct. 896 din județul Teleorman (ALR I, II, h. 273 și 274). Tot în județul Olt a fost notată o falsă regresie *vjéstre* (= zestre) la Negreni (ALR II s.n., vol. VI, h. 1593, pct. 791) [25] și la Șerbănești, Floru, Bacea de E. Gamillscheg [26], care o explică printr-o falsă regresie din *d'estre*, formă adusă aici din Țara Oltului. Atlasele lingvistice nu atestă în sudul țării formele *s(i — z(i* (cu excepția, se pare, a exemplului citat mai sus), dar consemnează grupurile *sk'*, *zg'*, *sf(i*, *fs(i*, explicate de unii cercetători ca provenind din contaminații cu formele *s (i — z(i* (vezi **2.3.**). Grupurile *sk'*, *zg'* au fost notate în Oltenia, în pct. 350, 440, 441, 442 din WLAD, pct. 885 din ALR I (*sk'jăr*, după D. Macrea, în DR IX, p. 75 și harta *fier* de la p. 76) și pct. 872 din ALR II (*sk'jéru*, alături de *fk'jéru* [plugului], ALR II, s.n., vol. I, h. 19, după I. Ionică, în FD VIII, p. 89). Aria oltenească *sk'*, *zg'* cuprinde, după NALR — *Olt.*, cîteva puncte (968, 974, 977, 980 și 994) situate în apropiere de Dunăre; aria obținută pe baza formelor *fierbe* (*să fiarbă*) din texte este ceva mai mare, cuprinzînd în plus pct. 967, 975, 976, 981, 995 și chiar pct. 901 din colțul nord-estic al Olteniei [27]. Formele *sfierbe*, *a sfiert* apar în pct. 994 și 998; rostirile *sfjer*, *sfjere*, *sfjert* au mai fost semnalate de G. Weigand (Jb VII, p. 29) prin fostul județ Romanați, iar formele *sf(i* (*sfi-suo*, *o sfi*) și, mai rar, *fs(i* (*să fsije*, *a fserbe*) de M. Tomescu (în „Ethnos", II, 1942—1943, fasc. 1—2, p. 65—66; după I. Ionică, *op. cit.*, p. 96) în unele localități din nordul județului Olt.

În contrast cu datele despre aria nordică a formelor *s(i — z(i*, care permit să se urmărească procesul de extindere (normalizare) a inovației (eventual de respingere a ei în unele locuri), atestările, sporadice și mai mult indirecte, ale formelor *s(i — z(i* în Muntenia sînt cele ale unei rostiri carac-

[21] *Op. cit.*, p. 62—63, 72.

[22] Luca Preda, *Cercetări dialectale în Dolj*, în GS VII (1937), p. 231—248 (p. 235).

[23] Mircea Tomescu, *Migrațiile din comuna Aluniș (județul Olt) și influențele lor*, p. 11, după G. Ivănescu, *Istoria limbii române* (=ILR), Iași, 1980, p. 545.

[24] Ion Ionică, *Palatalizarea labialelor în Oltenia*, în „Fonetică și dialectologie" (=FD), VIII, 1973, p. 96, nota 45.

[25] După Ion Ionică, *op. cit.*, p. 95.

[26] Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești—Titulești*, Jena și Leipzig, 1936, p. 107—108. O falsă regresie, *livjóáne* (=lighioane), după modelul *vine* : *ģine*, am găsit în *Texte dialectale. Muntenia*, I, [București], 1973, p. 83 în pct. 679 (Cepari, județul Argeș). Menționăm că Ștefan Pașca, în *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 113, 235, 338, 347, semnala în urbariile Țării Oltului din secolul al XVIII-lea grafii ca: *Trandasir*, *Silimon*, *Zita* (=Vita). Reprezintă aceste grafii fonetisme reale, existente în trecut în Țara Oltului, și aduse eventual prin migrații în vestul Munteniei?

[27] Vezi hărțile 9, 10, 11, 12 și 13 întocmite de Ion Ionică, *art. cit.*, p. 107—111, și harta 3 realizată de același autor pe baza textelor înregistrate pentru AFLR, în FD, VI, 1969, p. 114.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

terizînd mai ales vorbirea bătrînilor, pe cale de a fi înlocuită cu alte forme. Întrucît textele din vestul Munteniei publicate în *Texte dialectale Muntenia*, vol. I nu atestă forme cu *s(i — z(i* (*<f, v*), date mai exacte privind situația acestor fonetisme în zona sudică se vor putea obține numai prin cercetări noi de microdialectologie (sincronică și diacronică) privind această zonă.

2. *Originea* formelor de palatalizare *s(i — z(i* a fost abordată din perspective diferite : în legătură cu fenomenul general al palatalizării labialelor, cu influențele străine exercitate asupra graiurilor populare, cu formarea ariilor dialectale dacoromâne și cu raporturile dintre acestea.

2.1. Mulți cercetători consideră formele discutate drept o evoluție fonetică normală, cel puțin în aria nordică a acestora, și propun faze (verigi) intermediare în evoluția continuă a palatalizării labialelor *f, v* pînă la *s(i — z(i*. Concepînd fricativele *ś, ź* ca situate articulatoriu între *s, z* și *ș, j*, G. Weigand propune pentru *z(i* filiera *yin > žin > źin > zin* [28]. I. A. Candrea [29], care observă evoluția lui *h'* la *s(i* în graiul tinerilor, admite pentru *y* o evoluție mai complicată, anume la *ǵ* (la vîrstnici) și la *z(i* (la tineri), în ultimul caz prin intermediul lui *d'* „care a lăsat cîteva urme", ca în ex. *am d'isat un zis* (= am visat un vis), notat la Bicsad. Pentru T. Papahagi (GFM, p. LIII și LX), evoluția *h' — y > s(i — z(i* se realizează prin intermediul fricativelor *ś, ź* puternic muiate, pe care le găsea la o fetiță de 12 ani din Săpînța. În timp ce autorii citați pleacă (și) de la realitatea constatată pe teren, Al. Rosetti [30], abordînd palatalizarea labialelor (și) din punctul de vedere al foneticii generale (după care oclusivele palatale provenite din iot pot evolua la spirante prin intermediul unor africate), propune filierele *vy→vdz→dz→z* (*→ź*) și *fy→fts→ts→s*. Africatele *dz, ts* nu au fost însă atestate în graiurile românești ca forme de palatalizare a labiodentalelor [31].

Luînd în considerare raporturile dintre ariile dialectale (vecinătatea ariei *s(i — z(i* cu aria mai mare *ŝ, ẑ*) și unele forme periferice maramureșene cu *h'ŝ/, d'/ẑ* și *ẑ*, D. Macrea înclină spre ipoteza că „rostirile *s, z* ș-au dezvoltat totuși mai curînd din *ŝ, ẑ*, evoluție absolut normală și facilă" [32]. Direct din *h', y*, dar nu prin evoluție fonetică normală, ci printr-o substituire a mediopalatalelor (pătrunse o dată cu palatalizarea labialelor din graiurile transilvănene), explica G. Ivănescu [33] fonetismele maramureșene *s(i — z(i*. În sfîrșit, Radu Sp. Popescu propune explicarea formelor de palatalizare maramureșene din nuanțele intermediare *h'/ŝ, y/ẑ*, care nu ar fi evoluat mai departe la *ŝ, ẑ* (deoarece în Maramureș începuse durificarea șuierătoarelor *ș, j*), ci ar fi fost înlocuite cu alte sunete din sistemul graiului — *s(i, z(i*. [34]

[28] Jb VI, 1899, p. 31. Prin *ž* se înțelege desigur un *j'*.

[29] *Op. cit.*, p. 12.

[30] Alexandre Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle*, Paris, 1926, p. 117, 118.

[31] Filiera propusă de Al. Rosetti este respinsă de G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii române literare*, BIFR XI—XII (1944—1945), p. 1—412 (p. 184).

[32] Dimitrie Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR IX (1936—1938), p. 91—160 (p. 156).

[33] *Problemele capitale ale vechii române literare, loc. cit.*

[34] Radu Sp. Popescu, *Despre palatalizarea labiodentalelor f și v în Maramureș*, în SCL, XXXV, 1984, nr. 2, p. 121—128. Slăbiciunea acestei argumentări rezultă din evidența coexistenței fricativelor *ŝ—ẑ* cu șuierătoarele dure *ș—j* în numeroase graiuri dacoromâne. Este foarte probabil că Maramureșul avea în secolul al XVIII-lea (în anumite poziții are și astăzi) *ș(i—j(i* (palatalizați), însă nu palatali (muiați), care ar fi putut deveni țintа avansării articulației mediopalatalelor *h'—y*.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

2.2. Întrucît G. Weigand nu notase printr-un semn special palatalizarea lui *s(i*, *z(i* din *s(i)er*, *zin* etc. (condiționată de prezența (semi)vocalelor palatale următoare), M. V. Sergievskij credea că siflantele palatalizate (numite de el, cu termenul obișnuit în rusă, „muiate") s-ar găsi numai în aria de pe malul stîng al Nistrului și încerca să le explice prin influența vorbitorilor de limbă poloneză asimilați de moldoveni în această zonă [35]. Acceptînd mai tîrziu [36] existența unor *s*, *z* palatalizați și în Maramureș, romanistul sovietic va vorbi de o influență est-slavă (polonă și ucraineană), fără să menționeze ipoteza influenței ucrainene formulată între timp de I. Pătruț.

Îmbinînd explicația fonetică propusă de D. Macrea cu ipoteza unei influențe străine formulată de M. V. Sergievskij, I. Pătruț se pronunță în mai multe studii [37] pentru explicarea fonetismelor *s(i* — *z(i* ca provenind din substituirea fricativelor *ŝ*, *ẑ* de către vorbitorii de limbă ucraineană; noile forme au fost preluate apoi de români, atît în Maramureș, cît și în aria moldovenească, în mod independent în cele două arii. Ipoteza influenței ucrainene a fost acceptată de I. Coteanu [38], Șt. Giosu [39], Matilda Caragiu Marioțeanu [40], dar a fost pusă la îndoială de R. Udler [41], Radu Sp. Popescu [42], Magdalena Vulpe [43]. Pentru *s(i* — *z(i* din graiurile moldovenești de pe Nistru, R. Udler [44] propune o explicație care ni se pare mult mai acceptabilă: Printre strămoșii actualilor moldoveni din această zonă trebuie să fi fost vorbitori din aria maramureșeană a siflantelor *s(i* — *z(i* (< *f*, *v*), care s-au încrucișat aici cu emigranți din partea de nord a Basarabiei și Moldovei care aveau atît *ŝ*, *ẑ* < *f*, *v*, cît și *ŝ*, *ẑ* < *ĉ*, *ĝ*. Sub influența dialectelor ucrainene și poloneze înconjurătoare, *s(i* — *z(i* de origine maramureșeană și-ar fi extins sfera de utilizare, înlocuind nu numai pe *ŝ*, *ẑ* < *f*, *v*, ci și pe *ŝ*, *ẑ* < *ĉ*, *ĝ*. Substituirea fricativelor *ŝ*, *ẑ* în ambele cazuri prin *s(i* — *z(i* se poate explica, după părerea noastră, și numai prin încrucișarea unor sisteme fonetice de tip maramureșean și moldovenesc; influența străină nu ni se pare necesară, dar ea a putut favoriza eventual acest proces.

2.3. Originea formelor *s(i* — *z(i* atestate sporadic în graiurile din sudul țării a fost discutată indirect, în legătură cu grupurile *sk'*, *sf'(i*, *fi(i*, *zǵ*, dintre care *sk'* și *zǵ* sînt specifice graiurilor oltenești. Spre deosebire de D. Macrea [45], care explica grupurile *sk'*, *sf(i* prin contaminarea rostirilor *h'er*

---

[35] *Op. cit.*, p. 56—57. O influență poloneză în substituirea fricativelor *ŝ—ẑ* prin *s(i—z(i* este oricum improbabilă, întrucît poloneza cunoaște fricative alveolo-palatale cu un timbru asemănător, cf. Theodor Gartner, *Fünf rumänische Mundarten der Bukowina*, în ZRPh, 26, 1902, p. 230—242 (p. 232).

[36] M.V. Sergievskij, *Moldavo-slavjanskie ėtjudy*, Moscova, 1959, p. 92, 201.

[37] *Raporturi fonetice ucraino-române*, în DR XI (1948), p. 51—59; *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor daco-române*, în CL, III, 1958, p. 63—74; *Influences slaves et magyares sur les patois roumains*, în RS, I, 1958, p. 31—43.

[38] *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 73.

[39] Ștefan Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în SCȘt., Iași, Filologie, XIV, 1963, fasc. 1, p. 91—110 (p. 98).

[40] *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, 1975, p. 168.

[41] *Op. cit.*, p. 64, 68, 73.

[42] *Op. cit.*, p. 128.

[43] În TDR, p. 328.

[44] *Asupra influenței slave răsăritene în consonantismul moldovenesc (Pe baza materialelor pentru ALM)*, în vol. *Studii de limbă moldovenească*, Chișinău, 1963, p. 56—68 (p. 68); *Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka*, vol. I, Chișinău, 1978, p. 116—117; vol. II, p. 32.

[45] *Op. cit.*, p. 154.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

(adusă în Oltenia din zona Sibiului) și *ŝer* (provenind din Cîmpia Transilvaniei), respectiv *ŝer* și *fier* (rostire locală) [46], alți cercetători au explicat grupurile în discuție prin contaminații cu formele *s(i — z(i*, fie aduse direct din Maramureș [47], fie provenind din zona învecinată a județului Olt [48]. Dacă pentru G. Ivănescu, *s(i* — care s-a contaminat cu *h'* și *f(i* — este, indirect, tot de origine ardeleană (adus mai întîi în vestul Munteniei), ceilalți autori citați (în nota 48) exprimă clar sau implicit ideea că formele *s(i — z(i* ar reprezenta o evoluție normală a palatalizării labiodentalelor în unele graiuri muntenești.

Grupurile *sk'*, *zǵ* au fost explicate și ca evoluții proprii graiurilor oltenești, fără legătură cu formele *s(i — z(i* din aria nordică sau din vestul Munteniei. G. Ivănescu (ILR, p. 546) ia în considerație și posibilitatea unei evoluții a grupurilor *fh'*, *vy* (care ar fi fost aduse din Transilvania) la *sk'*, *zǵ* printr-o serie de disimilații, care nu ni se par convingătoare : *fh'*, *vy*→*sh'*, *zy*→*sk*, *zǵ* sau *fh'*, *vy*→*fk'*, *vǵ*→*sk'*, *zǵ*. O explicație internă satisfăcătoare propune A. Avram [49] : *fk'*, *vǵ* > *sk'*, *zǵ* printr-o asimilație parțială : consoanele difuze grave *f*, *v* devin difuze acute (*s*, *z*) sub influența compactelor acute *k'*, *ǵ* următoare ; această asimilație implică și înlocuirea unor grupuri consonantice inițiale insolite (*f*, *v* + oclusivă) prin grupuri frecvente (*s*, *z* + oclusivă). Cazuri sigure de contaminație sînt grupurile *sf* (*i*, *fs* (*i* : în vestul Munteniei, ele pot fi rezultatul unei contaminații între formele coexistente aici *s(i)erbe* + *fierbe* > *fs(i)erbe*, *sf(i)erbe* ; în sudul Olteniei, grupul *sf(i* (*sfierbe*, *sfiert*) poate fi explicat prin încrucișarea formelor *sk'erbe*, *sk'ert* cu *fierbe*, *fiert*. Grupurile paralele **zv(i*, **vz(i* nu sînt atestate ; ca și *fs(i*, ele sînt grupuri inițiale neobișnuite în limba română.

3. Într-un articol despre graiurile bucovinene [50], semnalam la Pojorîta siflantele *s(i — z(i* ca forme de palatalizare a labiodentalelor ; vom prezenta, aici, mai îndeaproape condițiile în care are loc această evoluție.

3.1. Apariția siflantelor *s(i) — z(i* (la Pojorîta și, sporadic, în alte localități) se încadrează în tendința mai largă a formelor *h'*, *y* de palatalizare a labiodentalelor de a deveni fricative alveolo-palatale în *graiul cîmpulungean* [51]. Această tendință internă a graiului este favorizată de contactul cu graiurile învecinate, care au realizat evoluția *h'*, *y* > *ŝ*, *ẑ*. În toate localitățile din această zonă există formele vechi de palatalizare, *h'*, *y*, alături de care apar, în proporție variabilă de la o localitate la alta și chiar de la un vorbitor la altul, formele noi *ŝ*, *s'*, *ș'*, *ș*^{v}, *ș(i*, *s(i*, *k'* ; *ẑ*, *z'*, *j'*, *j*^{v}, *j(i*, *z(i*, *g'*, *i*, cu

[46] În ambele cazuri, fricativa *ŝ*, inexistentă în graiul local, ar fi fost substituită prin *s*.

[47] G. Weigand, în Jb XV, 1909, p. 141 ; WLAD, p. 16 ; Al. Rosetti, *op., cit.*, p. 121.

[48] Luca Preda, *art. cit.*, p. 255 ; D. Șandru, *Recenzii și notițe bibliografice*, extras din „Revista istorică română", III, IV, V—VI și IX, București, p. 7 ; G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, p. 204 ; Ion Ionică, *art. cit.*, p. 96—98 ; Ion Calotă, *Contribuții la fonetica și dialectologia limbii române*, Craiova, 1986, p. 212—215. Ultima lucrare cuprinde și cea mai recentă discuție asupra diferitelor modalități de contaminație propuse, cu o corectare a ipotezei D. Șandru—I. Ionică în această privință.

[49] *Un aspect de la palatalisation des labiales en daco-roumain* : [*sk'er*] «*fer*», [*zǵer*] «*verrat*» *dans les parlers d'Olténie*, în RLiR, t. 44, 1980, nr. 175—176, p. 241—246.

[50] *Structura dialectală a graiurilor românești din Bucovina*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași, XXVI (1977—1978), p. 97—120 (p. 107—108).

[51] Graiul de pe valea superioară a Moldovei și de pe văile afluente ale Moldoviței și Suhei a fost numit de noi astfel după localitatea centrală, Cîmpulungul Moldovenesc. În descrierea care urmează ne vom servi de partea consacrată palatalizării labiodentalelor din teza noastră de doctorat, *Graiul din zona Cîmpulungului Moldovenesc. Fonetica*, Iași, 1978 (ms).

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

toate nuanțele intermediare posibile între sunetele învecinate. În toate localitățile *y* se află într-un stadiu mai avansat de evoluție decît *h'* : chiar la subiecții la care *h'* apare exclusiv sau predomină, *y* prezintă (mai multe) forme evoluate. La o privire de ansamblu, se poate spune că la Cîmpulung, Sadova, Vama, Frumosu, Vatra Moldoviței, Frasin, Doroteia, Stulpicani, Voroneț, Ostra predomină încă formele *h'*, *y*, iar la Bucșoaia și în zona Pojorîta — Fundul Moldovei sînt preponderente formele mai avansate. În comuna Fundul Moldovei, din 75 de subiecți, numai la informatorul principal (Gliga Natalia, 65 de ani), atît *h'*, cît și *y* sînt formele cele mai frecvente ; *h'* mai apare la 11 subiecți în vîrstă de peste 60 de ani, la un bărbat de 45 de ani și la o femeie de 38 de ani ; numai la patru dintre cei 11 informatori de peste 60 de ani mai apar uneori *y*, *y/ź(ẑ)*, *y/i̯*. Formele mai frecvente de palatalizare sînt *ŝ—ẑ*, *ś—ź* și *ș—j* (palatalizate în diferite grade).

3.2. Față de Fundul Moldovei, Pojorîta prezintă o situație aparte prin faptul că aici apar, relativ mai frecvent, *s(i — z(i*, care au fost notate sporadic și în alte localități din aria cîmpulungeană : din 70 de subiecți, 16 au și formele *s(i — z(i*. Situația celorlalte forme este asemănătoare cu cea din comuna Fundul Moldovei : *h'* predomină la unii bătrîni, dar pentru *v* apar mai frecvent evoluții ulterioare ale lui *y* ; în linii mari, frecvența formelor de palatalizare în ordinea : 1) *h' — y*, 2) *h'/ŝ (ś) — y/ẑ (ź)*, 3) *ŝ—ẑ (ś—ź)*, *ș(i — j(i)* este invers proporțională cu vîrsta vorbitorilor.

În ceea ce privește formele *s(i — z(i*, situația lor este următoarea :

— 3 din 23 de informatori în vîrstă de peste 60 de ani au cîte un exemplu cu *s(i* : Bedrulea Gavril, 67 de ani : *s'ĭérbi* (în text, alături de 18 forme cu *f* nepalatalizat, 30 de forme cu *h'*, 8 forme cu *h'/s'*, *s'/h'*, 14 forme cu *ŝ*, *ŝ/s'*, *s'*; 20 de forme cu *v* păstrat, 2 forme cu *ź*, cîte o formă cu *y* și *ẑ/y*) ; Bedrulea Maria, 65 de ani : *si síi̯i (bună)* (răspuns la chestionar, alături de 10 forme cu *f*, 6 forme cu *h'*, 6 forme cu *ŝ(s')*, 3 forme cu *h'/s'*, 2 forme cu *k' (k'iristéy)* ; 8 forme cu *v*, 4 forme cu *z')* Flocea Gheorghe, 79 de ani : *a si* (= va fi ; în text, alături de 3 forme cu *f* și 6 forme cu *v*) ;

— din 12 informatori între 30 și 60 de ani, Țaran Ruzalia, 45 de ani, are 6 forme cu *s(i* în text, alături de 5 forme cu *f*, 2 forme cu *h'*, 4 forme cu *ŝ* ; 3 forme cu *v*, 3 forme cu *g'* și cîte o formă cu *ẑ*, *ź* și *ẑ/ź* ; la 5 subiecți predomină *ŝ*, *ẑ*, la o informatoare *h'/s'*, dar *z/ź*, la o informatoare *ș(i—j(i* ; 5 subiecți au numai forme nepalatalizate ;

— din 6 informatori între 18 și 27 de ani, Măgurean Viorel, 23 de ani, are, în texte și răspunsuri la chestionar, 11 forme cu *s(i*, 5 forme cu *f* ; 16 forme cu *z(i*, 3 forme cu *ǵ*, cîte o formă cu *d*, *ĝ*, *i̯ (diĵĉâ ; ĝiţéli, ţéi̯i ; făi̯)* ; Sava Elena, 20 de ani, a dat, ca răspunsuri la chestionar, 8 forme cu *f*, 3 forme cu *h'*, 3 forme cu *ŝ*, cîte 2 forme cu *h'/ś*, *s(i* și *k'(k'* iristéy) ; 9 forme cu *v*, 7 forme cu *z(i*, cîte 4 forme cu *ẑ* și *ǵ*, 2 forme cu *y/i̯*, cîte o formă cu *d'/ǵ* și *i̯* ; în texte nu are forme palatalizate ; la altă informatoare predomină *h'* pentru *f*, dar *ẑ* pentru *v*, la doi informatori *ŝ*, *z*, respectiv *ș(i — j(i*, o informatoare nu prezintă forme palatalizate ;

— din 9 elevi între 11 și 15 ani : Țaran Gheorghe[52], 15 ani, are, în texte, 2 exemple cu *s(i* și 5 forme cu *v* păstrat ; 5 subiecți au alte forme de palatalizare decît *s(i — z(i*, iar 3 subiecți nu au forme palatalizate în texte.

[52] La acest elev din clasa a VIII-a, care mi-a servit drept călăuză, am auzit pentru prima dată în Pojorîta *s(i—z(i (<f, v)*.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

Auzind la copii forme cu *s(i — z(i* și ținînd seama de dificultatea de a înregistra asemenea forme în texte, am întocmit un chestionar de 120 de întrebări care cuprindea și cuvinte cu *f, v* în poziție de palatalizare. Efectuînd acest chestionar cu 25 de elevi[53] între 9 și 15 ani de la școala generală din Pojorîta, am obținut forme cu *s(i — z(i* de la 9 copii : 3 copii au numai *s(i — z(i* (dacă eliminăm cuvintele în care palatalizarea lui *v* se realizează în graiul local numai în formele *ģ* sau *i*), la 2 copii predomină *s(i — z(i*, iar la alți 3 copii *s(i — z(i* apar mai rar decît *ș(i - j(i*, *ŝ — ẑ (s' — z')* sau nuanțele intermediare *ŝ/ș', ș'/s'* ; la o singură elevă de 15 ani am înregistrat și formele *h'/s', y, y/z'*, alături de *s(i — z(i* și de alte forme avansate. Dintre alte forme de palatalizare decît *s(i — z(i* : *ș(i — j(i* predomină la 7 copii, *ŝ, ẑ (z')* la 2 copii ; 3 elevi au mai ales *ŝ*, dar *j(i*, 2 elevi au mai ales *ș(i*, dar *z'*, de la 3 copii am obținut numai forme nepalatalizate sau hipercorecte (vezi **4.3.**).

3.3. În mod sporadic, *s(i — z(i* (*< f, v + i, i*) au fost înregistrate și la informatori din alte localități, cum sînt Cîmpulung : *sî șiii sculát, sî și-avúl* (Maricuțan Irina, 61), *unę-a si cînili* (Piticari Gheorghe, 29) ; Fundul Moldovei: *as(i si fuģít* (= aș fi fugit), *sî si* (= să fie), *sî șii aiiê* !, *ziță* (de bostan ; Gliga Natalia, 60), *șierbinti* (Șalvari Ilie, 42), *êi sî șiii* (Mîndrilă Ion, 67), *șierbinti, sî si* (= să fie ; Roată Irina, 55), *ne-ar si luģát* (Teodorovici Zamfira, 62), *ar si* (= ar fi ; Lucău Emilian, 64), *i˜ sișesâ* (= înfipsese ; Gabor Petrea, 55), *șiéri* (= fiere ; Flocea Costan, 27), *sî șiárbâ* (Cazac Verginia, 23) ; Bucșoaia : *sî șii* (= să fie ; Stigleț Aurel, 32), *vin, [ɛ] zinur(i)* [pl.] (Rusu Elena, 10). Majoritatea acestor exemple provin din Fundul Moldovei și dintr-un sat din aceeași comună, Botuș. De la un subiect din Botuș (Teodorovici Nistor, 63) am înregistrat 3 forme cu *s(i* : *sî nu șiii, înșípt, ar si*, alături de 4 forme cu *f* nepalatalizat, cîte o formă cu *h'* și *hi-* ; 5 forme cu *v* nepalatalizat și o formă cu *ż*.

4.1. *Evoluția mediopalatalelor* h', y *la fricative prepalatale* se datorește slăbirii unei articulații care presupune apropierea întregii spinări a limbii la palatul tare ; articulația avansează, realizîndu-se cu partea anterioară, mai mobilă, a limbii[54]. La informatorii de vîrstă înaintată, formele *ŝ — ẑ, ș — ż, ș(i — j(i* apar mai ales în rostirea relaxată ; cînd articularea este mai atentă, mai fermă, reapar *h' — y*. Tendința evolutivă se manifestă, mai ales în zona centrală a ariei cercetate, prin apariția unor forme intermediare : *h'/ś* (*ŝ*), *y/ź* (*ẑ*). Vorbitorii nu-și dau seama de aceste nuanțe, avînd impresia că pronunță și aud *h', y*. Informatorul principal din Vama (pct. 481 din NALR), la care apar frecvent asemenea forme intermediare, după ce a răspuns *y/żin*, a adăugat că „numai țiganii spun *z/j' in*", nebănuind că rostirea sa nu este prea departe de forma incriminată. Asemenea comentarii dovedesc că vorbitorii nu percep de regulă schimbările fonetice spontane în momentul producerii lor ; perceperea și „recunoașterea" noilor forme este legată de factori obiectivi și subiectivi : diferențierea fonică a sunetului nou față de cel vechi, stabilizarea formei noi ca normă a graiului sau a unor idiolecte, prestigiul ei în cadrul colectivității lingvistice.

[53] 5 elevi de la care am înregistrat texte au răspuns și la chestionar.

[54] O evoluție asemănătoare se petrece în dialectele și în limba de conversație (*Umgangsspraehe*) din multe părți ale Germaniei, unde „ich-Laut" devine o fricativă de tipul unui *ș* mai mult sau mai puțin palatalizat.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

În graiurile moldovenești și în cele ardelenești de nord-est, în care, foarte probabil, africatele *ĉ*, *ĝ* evoluaseră la *ŝ*, *ẑ*, avansarea articulației palatalelor *h'*, *y* (<*f*, *v*) a dus în mod firesc la același rezultat. Lipsa fricativelor *ŝ*, *ẑ* în graiul cîmpulungean explică ezitările și formele diverse pe care le prezintă în momentul actual evoluția lui *h'*, *y*. În zona Pojorîta — Fundul Moldovei, unde fricativele alveolo-palatale s-au impus la majoritatea vorbitorilor, rostirea lor este instabilă, oscilînd între realizările *ŝ* — *ẑ* (*ś* — *ź*) și *ș* — *j* cu diferite grade de palatalizare. Cînd imită vorbirea celor „de la țară" (= din zona nemuntoasă a Moldovei), cîmpulungenii substituie pe *ŝ*, *ẑ* (< *ĉ*, *ĝ* sau *f*, *v*) prin șuierătoarele *ș(i* — *j(i*, *ș*^{v} — *j*^{v}, mai rar *ș'* — *j'*, sunetele cele mai apropiate de *ŝ* — *ẑ* din graiul/idiolectul lor. Fricativele anterolinguale existente în graiul cîmpulungean, *ș* — *j* și *s* — *z* sînt în prezent pe cale de a-și pierde variantele palatalizate, care se mai păstrează în cuvintele vechi mai ales în anumite condiții fonomorfologice : înainte de *ę́* (*șę́pli*, *ję́li*, *masę́*), de articolul *-i(i)* (*dĭ˜și*, gen. — dat. *căsi*/*căși*, *ùși*) sau de terminația *-iĭi* (= ie) cu formele reduse *-iĭ*, *-i* : *lieșiĭi*, (*u*)*ósiĭi*, (*u*)*ósiĭ*, (*u*)*ósi*. Trebuie avut în vedere și faptul că africatele *ĉ*, *ĝ* prezintă de asemenea o tendință de spirantizare, mai accentuată la sonora *ĝ*, dar mult mai slabă ca tendința de evoluție a lui *h'*, *y*. Fricativele rezultate din *ĉ*, *ĝ* sînt *ŝ* — *ẑ* (*ś* — *ź*), dar și *ș* — *j* cu diferite grade de palatalizare, apoi nuanțe intermediare între cele două serii de fricative ; ele au devenit deja preponderente în raport cu africatele la unii vorbitori.

Preponderența formelor *ŝ* — *ẑ* (< *f*, *v*) la unii subiecți se explică prin contactul mai intens cu vorbitorii graiurilor învecinate, care cunosc palatalizarea labiodentalelor în aceste forme. Este cazul, de exemplu, a unor oieri din Cîmpulung, Vatra Moldoviței, Stulpicani, Doroteia, Ostra, care-și petrec mai multe luni din an pe munții din preajma Ciocăneștilor, Cîrlibabei, pe Călimani sau Neagra Broștenilor, în tovărășia unor ciobani din partea locului sau „de la țară". Mai greu de dovedit este ipoteza că ușurința unor vorbitori de a articula *ŝ* — *ẑ* se explică printr-o „tradiție" legată de originea locală a unor familii, cum pare a fi cazul subiecților Nemțan Vasile (Cîmpulung, 77 de ani), care știe că străbunicul său a venit din părțile Neamțului, sau Dornean Vasile (Botuș, 65 de ani).

Localitatea Ostra (pct. 483 din NALR) ne-a oferit posibilitatea de a observa evoluția palatalelor *h'*, *y* într-un mediu în care elementul românesc este pe cale de a asimila un puternic element etnic ucrainean. Evoluția este aici într-un stadiu mai puțin avansat decît în zona Pojorîta — Fundul Moldovei și cunoaște aceleași forme ca în celelalte localități din aria cîmpulungeană. Formele noi sînt *ŝ* — *ẑ* (*ś* — *ź*) și *ș(i* — *j(i*, care alternează, adesea, la același vorbitor ; la tineri și copii se observă o sporire evidentă mai ales a formelor *ș(i* — *j(i*, iar la unii subiecți (mai ales bărbați : oieri, cărăuși, muncitori forestieri etc.) predomină deja *ŝ* — *ẑ* ca urmare a contactului mai intens cu vorbitori din localitățile de la sud și est de Ostra, care cunosc aceste fricative.

4.2. *ș* — *j* rezultați din evoluția lui *h'* — *y* își păstrează caracterul palatal sau (mai des) rămîn palatalizați: *ș'iri* (= fire), *ș*^{v}*in* (= fin), *șier* (= fier) ; *j'iu* (= viu), *j*^{v}*iti* (= vite), *j(i)ę́rmi* (= vierme). În comuna Fundul Moldovei, unde tendința de evoluție a lui *h'*, *y* pare a fi mai veche și procesul de durificare a șuierătoarelor este mai avansat, am notat și unele exemple cu *ș* — *j* duri : *ar șî dîs* (= ar fi zis), *tijăsc* (= tivesc), *mórcuj* (= morcovi).

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

ș(i — j(i ca rezultat al palatalizării labiodentalelor au fost înregistrați de ALR în unele localități din centrul și nord-vestul Transilvaniei : pct. 231, 255, 257 ; *ș(i* în *șérbe* a fost notat în pct. 573 din estul Transilvaniei, iar *j(i* în pct. 363, 397 și 398 din Bucovina. În aceleași puncte, dar și în alte locuri din nord-vestul (pct. 341, 359) și sudul Transilvaniei (pct. 100, 103, 129, 138, 186) apar și nuanțe intermediare de tipul *ș/ŝ, ŝ/ș, j/ž, ž/j*[55]. În ALM (vezi hărțile citate în nota 14), *ș(i — j(i,* dar și *ś — j'* și *ș — j* duri (*< f, v*) apar mai ales în regiunile Transcarpatică și Cernăuți, dar și în alte locuri.

Apariția formelor *ș(i — j(i* (*< f, v*) în centrul și nord-vestul Transilvaniei a fost explicată de I. Pătruț [56] prin influența graiurilor maghiare : vorbitorii acestor graiuri ar fi substituit pe *ŝ — ž* prin *ș — j* palatalizați, noua rostire fiind preluată și de români. Combătînd această explicație, D. Urițescu (în TDR, p. 395) formulează ipoteza, cu un caracter explicativ mai larg, că vorbitorii graiurilor ardelenești în cauză ar fi substituit fricativele *ŝ — ž* pătrunse din graiurile învecinate prin sunetele cele mai apropiate din sistemul lor fonetic, șuierătoarele palatalizate *ș — j*. Radu Sp. Popescu [57] consideră că *ŝ — ž* evoluează la *ș(i — j* (*i* printr-o „depalatalizare" relativă, legată de durificarea șuierătoarelor *ș — j*.

4.3. Și palatalizarea siflantelor *s(i — z(i(< f, v)* poate fi mai mult sau mai puțin pronunțată, cum arată exemple ca (în ordinea scăderii gradului de palatalizare) : *sʲier, sʲert, serbinti* ; *zʲiti, zʲer, zin, plizĕști* [58]. Variantele *sʲ — zʲ* (notate rar) se caracterizează printr-o apropiere mai accentuată a limbii la alveole și regiunea prepalatală.

Din datele prezentate mai sus reiese că, cel puțin la Pojorîta, formele de palatalizare *s(i — z(i* sînt în progres la generația tînără și la copii. Frecvența de apariție a lor rămîne totuși scăzută, cel puțin în vorbirea controlată, deoarece tinerii și copiii elevi evită mai frecvent ca ceilalți vorbitori palatalizarea labialelor. Peste jumătate din formele cu *s(i — z(i* au fost obținute ca răspunsuri la chestionar și adesea la insistențele anchetatorului. Precizăm că nu am sugerat și nu am cerut direct o anumită formă de palatalizare. Doar cînd subiectul evita în mod repetat palatalizarea, întrebam dacă se mai spune și altfel sau dacă bătrînii pronunță altfel. Chestionarea a fost făcută individual, pentru ca subiecții să nu se influențeze reciproc. Deși întrebările referitoare la palatalizarea labialelor erau intercalate cu întrebări vizînd alte aspecte dialectale, în lucrul cu chestionarul nu se poate evita niciodată complet o anumită uniformizare ; în cazul dat, o formă cu *s(i* sau *z(i* poate determina apariția altor forme cu același tratament. În multe cazuri, subiecții au precizat că formele palatalizate (în realitate, altele decît cele indicate) caracterizează vorbirea bătrînilor ; de exemplu : „eu zic numai *fiert* ; zic bătrînii, părinții cîteodată *sert*" (Cîrloanță Mihai, 14 ani). Alți subiecți recunosc că folosesc și forme palatalizate („mai spun, cum îmi vine pe limbă : *sier, fier*" — Curlic Zaharia, 13 ani)

[55] Datele de pe hărțile citate în nota 3 au fost completate cu informații de la D. Macrea, *op. cit.*, p. 154—155.

[56] În SCL, IV, 1953, p. 215 ; CL, III, 1958, p. 69, nota 24 ; RS, I, 1958, p. 39, nota 1.

[57] *Op. cit.*, p. 126 ; idem, *Despre durificarea consoanelor prepalatale în dialectul dacoromân*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. XXX, 1985, A. *Lingvistică* (Lucrările celui de al III-lea Simpozion național de dialectologie, Iași, 5—6 octombrie 1984), p. 123—128 (p. 125).

[58] Grade diferite de palatalizare a lui *z(i* reflectă și notația *zéspi* (весни) alături de „varianta mulată" з'' (з''есни) la R. Udler, *Moldavskie govory...*, p. 62—63.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

sau își exprimă incertitudinea în privința normei locale: „eu zic *f(i)erbinți*; mai zic cîteodată — eu știu cum zic? — *șier*“ (Bedrulea Aurica, 15 ani). În unele exemple, se produc, foarte probabil, și substituiri de sunete, în încercarea de a imita rostiri auzite la vîrstnici sau la alți copii; un fapt important pentru evoluția palatalizării labiodentalelor la Pojorîta este că, la școala generală de aici învață, începînd din clasa a V-a, și copii din satul Valea Putnei, al cărui grai cunoaște fricativele *ŝ — z*.

Textele confirmă, în general, apariția mai frecventă a formelor *s(i — z(i* (< *f, v*) la tinerii și copiii din Pojorîta. Se poate spune că ele au devenit sau sînt pe cale de a deveni normă de rostire pentru unii vorbitori din aceste categorii de vîrstă. Situația formelor *s(i — z(i* la Pojorîta este asemănătoare cu situația acelorași forme în unele localități din Țara Oașului cercetate la începutul secolului nostru de I. A. Candrea. Din comparația cu datele mai noi se pare că inovația a regresat acolo în multe locuri, stabilizîndu-se numai în cîteva sate din vecinătatea ariei maramureșene. Este greu de prevăzut care va fi soarta formelor *s(i — z(i* (< *f, v*) în graiul cîmpulungean și în special la Pojorîta. Dacă, pe de o parte, ele sînt în progres la tineri și copii, pe de altă parte, sînt concurate puternic de fricativele *ŝ — ẑ* (*ś — ź*) și îndeosebi *ș(i — j(i*. Trebuie avută în vedere apoi influența tot mai puternică a limbii literare, care acționează mult mai ușor în cazul unei asemenea „breșe“ în sistemul dialectal (varietate de tratamente, rostiri instabile), putînd duce la înlăturarea totală a palatalizării labiodentalelor. Chiar vorbitorii vîrstnici evită mai frecvent palatalizarea labiodentalelor decît palatalizarea bilabialelor, care se realizează în formele tradiționale *pk'*, *bģ*, *mń*. În special la vorbitorii tineri și copii, dar uneori și la vîrstnici apar false regresii (hipercorecții) de tipul: *ĝiu* (= viu), *ĝițăl* (sau *diță̆l*), *ĝęrmi*, *ĉerbinţeálă* (= fierbințeală 'temperatură'), *a ĉi fost*, *ĉer* (= fier). Am înregistrat și cîteva contaminații între forme cu palatalizare și cele cu labialele păstrate: *fk'erestău* (Nuțescu Viorica, 66 de ani, Doroteia), *fk'iristęu* (Lehaci Ion, 19 ani, Cîmpulung; Zdrob Isidor, 68 de ani, Botuș), *fh'erăstău* (Veber Gheorghe, 36 de ani, Ostra), *cartófșĭ* (= *cartofe*; Cîrloțan Eleonora, 67 de ani, Pojorîta). O ipoteză care ni se pare probabilă este că formele *s(i — z(i* și chiar *ș(i — j(i* vor rămîne o linie secundară de evoluție; cu toate că, în prezent, formele *ș(i — j(i* sînt mai frecvente în ansamblu decît *ŝ — z*, credem că ultimele se vor impune tot mai mult la nivelul idiolectelor, devenind normă a graiului, care se va încadra, în acest fel, în ansamblul graiurilor moldovenești.

4.4. În unele exemple ocazionale (vezi **3.3.**), apariția formelor *s(i — z(i* a putut fi ajutată de o asimilație regresivă [59], ca în cazul lui *î˜sișésâ* (= înfipsese), exemplu unic cu *si* (< *fi*) la acest subiect. Mai puțin probabilă este influența în sens progresiv a lui *s* în exemple de tipul *sî sțîi*, care apar ocazional la unii subiecți din Cîmpulung, Fundul Moldovei, Botuș, Bucșoaia.

Asimilația regresivă trebuie presupusă în cazul rostirilor cu *s-*, *z-* ale cuvintelor *ferăstrău* și *viespe*, care reprezintă în unele graiuri moldovenești (ca și în unele graiuri din nord-vestul Transilvaniei: ALR II, s.n., vol. II, h. 553 înregistrează *sirișău* în pct. 260, 272 și 349) excepții de la palatalizarea „normală“ a labiodentalelor; înțelegem această asimilație ca influența stabilizatoare a lui *s* următor exercitată asupra fricativelor alveolo-palatale cu

[59] Prin asimilație regresivă se explică reflexul *j-* pentru *v-* în *jîșînt*, care formează microarii în unele graiuri din R.S.S. Ucraineană (vezi ALM I, II, h. 278, pct. 48, 202, 224, 233 și 234).

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

timbru instabil apărute în perioada inițială a evoluției lui *h' — y* în unele graiuri din jumătatea de nord a Moldovei [60].

Formele obișnuite în graiul cîmpulungean ale celor două cuvinte sînt *k'iristéu* [61] (mai rar, *h'erestéu* și *yęspi* / *ĝęspi* ; numai la Bucșoaia rostirea *zęspi* (*zăspi*) este frecventă. Am mai notat sporadic : *zésk'i* ; *zesk'* (la singular, cu palatalizarea analogică a lui *p*), de la cîte un elev din Voroneț și Ostra și *sîristéu*, de la un informator de 23 de ani din Pojorîta și de la o tînără de 18 ani din Botuș.

5. Cercetarea palatalizării labiodentalelor *f, v* la *s(i, z(i* în ansamblul teritoriului dacoromân justifică și face necesare unele considerații cu caracter mai general (cf. și **2.1. — 2.2.** și **4.1. — 4.3.**).

5.1. Atestarea în graiul cîmpulungean a formelor *s(i — z(i* ca și *ș(i — j(i* în cadrul evoluției spontane a palatalelor *h', y* (< *f, v*) la fricative anterolinguale evidențiază, alături de cercetările anterioare ale lui I. A. Candrea și T. Papahagi, posibilitatea apariției siflantelor (și a șuierătoarelor) palatalizate ca rezultat al acestei evoluții.

Prin avansarea locului de articulație în zona alveolo-palatală, mediopalatalele *h' — y* devin fricative de tipul *ś — ź, ŝ — ẑ, ș' — j'*. Avînd cea mai mare răspîndire teritorială, fricativele *ŝ — ẑ* par a fi rezultatul „normal" (*de facto*, nu ca model teoretic) al evoluției lui *h' — y* [62]. Dar răspîndirea largă a fricativelor *ŝ — ẑ* (< *f, v*) este legată de existența (foarte probabil prealabilă) în graiurile respective a fricativelor *ŝ — ẑ* rezultate prin pierderea elementului oclusiv al africatelor *ĉ — ĝ*. Din punct de vedere articulatoriu, filiera *h' — y→s' — z'→s^{v} — z^{v}→s(i — z(i* [63] este chiar mai acceptabilă. În tendința de a-și avansa articulația, spinarea limbii realizează o nouă constricție cu partea anterioară în regiunea dental-alveolară, unde se formează (prin slăbirea concomitentă a tensiunii mușchiului lingual) un canal longitudinal. Prin părăsirea ulterioară a constricției palatale, *ś — ź* devin fricative dental-alveolare, *s(i — z(i*. Dacă slăbirea încordării limbii este mai mare decît avansarea articulației, rezultă fricativele *ŝ — z*. Față de *ś — ź*, ele au un timbru mai puțin acut (palatal) [64] ; locurile celor două constricții sînt puțin mai retrase, iar între ele se formează un canal transversal (ceea ce implică o îndepărtare parțială a spinării limbii de palatul tare). Dar acest model teoretic nu implică existența ca sunete stabile (și ca atare „sunete tip", fixate în conștiința lingvistică a vorbitorilor) a „etapelor intermediare" *s' — z'* sau *ŝ — ẑ*: dacă aceste sunete nu corespund sistemului fonetic al graiului articulația poate „aluneca" mai departe la *s(i — z(i* sau poate „devia" la *ș' — j'/ș(i — j(i*.

Deși realizează o impresie acustică asemănătoare cu cea a lui *ŝ — ẑ* (mai ales cînd sînt lipsite de labializare), fricativele muiate *ș' — j'* se deosebesc articulatoriu de acestea, prin faptul că vîrful limbii se ridică spre alveolele

---

[60] De răspîndirea și explicarea formelor *zespi (zăspi)* și *sîrisău* ne-am ocupat în art. *Rostirile* **zăspe, sîrisău** *în graiurile moldovenești* (sub tipar).

[61] Stabilizarea lui *k'* în *k'iristéu* (care corespunde de altfel evoluției lui *y* la *ĝ* în cuvinte ca *ĝis(ă)* [=vis(a)], *ĝișin(ă), ĝiță, ĝiță, răĝilă* etc.) se explică prin influența lui *cherestea*.

[62] Acesta pare a fi raționamentul celor care propun fazele intermediare *ś—ź*.

[63] Vezi, în acest sens, explicația lui T. Papahagi sub **2.2.** Realizarea extremă a acestei tendințe ar fi (din punct de vedere teoretic) fricativele interdentale *ϑ, ð* ; un exemplu cu fricativa surdă a notat S. Pop în ALR I, II, h. 273, pct. 896 : *n-ar ϑi fost*.

[64] Autorul a notat *ś—ź* atunci cînd fricativele alveolo-palatale îi dădeau impresia unor sunete mai „muiate" decît *ŝ—ẑ*, cunoscute din graiul natal.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

incisivilor superiori. Ele sînt sunete „incomode", prin masarea întregii spinări a limbii, inclusiv apexul (care este puternic aplatizat) în zona alveolar-palatală. În cele mai multe graiuri, *ș' — j'* își pierd muierea, prin lărgirea canalului transversal dintre cele două constricții (deci o îndepărtare a dosului limbii de palatul tare) și rămîn numai palatalizate: *ș(i — j(i*, adăugîndu-și de regulă o ușoară rotunjire a buzelor; timbrul strident (turbulența creată de adîncitura dintre cele două constricții produce timbrul „șuierat" caracteristic acestor sunete) își pierde din tonalitatea acută [65]. Caracterul mai complex al articulației șuierătoarelor *ș' — j'/ș(i — j(i* și mai îndepărtat de articulația mediopalatalelor *h' — y* explică (pe lîngă durificarea lui *ș — j* în cele mai multe poziții în graiurile nordice) răspîndirea redusă a acestor fricative ca forme de palatalizare a labiodentalelor *f, v*.

5.2. Inexistența în sistemul graiului a fricativelor *ś — ź, ŝ — ẑ, ș' — j'* poate face deci ca tendința de a articula cu partea anterioară a limbii să aibă ca rezultat siflantele palatalizate *s(i — z(i*. Nuanțe intermediare între *h'* și *s(i* sau *y* și *z(i* sînt abia posibile, din cauza deosebirilor articulatorii și acustice relativ mari dintre aceste sunete [66]; cf. totuși *s/h'irisău* din ALR I, pct. 352 (citat de D. Macrea, *ibidem*, p. 155) și notația *x''/c''* din ALM I, II, h. 221, pct. 2 și h. 271, pct. 3.

Toate graiurile în care *s(i — z(i* au devenit normă (exceptînd aria de pe Nistru, în care *s(i — z(i* apar atît ca reflex al palatalizării labiodentalelor, cît și al spirantizării africatelor *ĉ, ĝ*) au africatele *ĉ — ĝ* (deci nu cunosc fricative de tipul *ś — ź, ŝ — ẑ*) și nu au *ș' — j'*. Formele *s(i — z(i* atestate sporadic în nord-vestul Transilvaniei (pct. 203, 224 din WLAD, pct. 269 din ALR I; vezi 1.1.) nu s-au putut impune din cauza existenței în aceste graiuri a fricativelor *ŝ — ẑ*. Și localitățile în care *f, v* se palatalizează curent la *ș(i — j(i* (pct. 231, 255, 257 din ALR I) sînt în afara ariei *ŝ — ẑ* (mai exact, la limita dintre aria *ŝ — ẑ* < *ĉ — ĝ* și aria crișeană cu *ĉ — j (i*). Numai în pct. 573 din ALR I (în care s-a notat *șérbe*) și în unele graiuri de peste Prut s-au notat formele *ș(i — j(i* în cadrul ariei *ŝ — ẑ*; pare a fi vorba însă de rostiri ocazionale, instabile. Nu cunoaștem cazuri sigure în care formele de palatalizare *ŝ — ẑ* să se fi stabilizat într-un grai și apoi să fi evoluat la (sau să fi fost substituite prin) *s(i — z(i* sau *ș(i — j(i*. Se pare că graiul din Săcel (pct. 231 din WLAD, 235 din ALRR — *Mar.*) a cunoscut la un moment dat și fricativele *ŝ — ẑ* sau cel puțin *ẑ* (G. Weigand a notat aici *h'er* și *źin*), sub influența poate a graiurilor învecinate din județul Bistrița-Năsăud; fricativele prepalatale au dispărut aici prin generalizarea formelor *s(i — z(i*.

5.3. Coexistența, în faza incipientă a evoluției, a mai multor fricative anterolinguale este normală, iar apariția unor nuanțe intermediare nu indică neapărat și o anume filieră generală, obligatorie, a evoluției fonetice, mai ales în sensul existenței cu o anume durată în timp a sunetelor „intermediare". Fazele intermediare admise teoretic (în fonetica generală) ca succesive sînt coexistente, adesea la același vorbitor. Treptat se impun sunetele cele mai conforme cu deprinderile articulatorii ale vorbitorilor (condiționate

[65] Cf. explicațiile lui Sextil Pușcariu din *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 22—24 despre „fricativele cu două strîmtori"; fig. 20 de la p. 23 redă articulația unui *ș* dur, ca în mold. *șă, șî*.

[66] Din același motiv, sîntem tentați să retranscriem notațiile *ś/ș, ș/ś; ẑ/j, j/ẑ* din ALR I (vezi 4.2.) prin *ś/ș', ș'/ś; ź/j', j'/ź*.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

de sistemul fonetic al graiului). O influență din afara graiului poate interveni în acest moment prin modificarea deprinderilor articulatorii ale vorbitorilor ca urmare a obișnuinței de a rosti unele sunete aparținînd unui alt sistem fonetic. Dacă unele notații din ALM (vezi **1.2.**) înregistrează o tendință reală de evoluție a fricativelor *ŝ — ẑ* la *s(i — z(i* sau *ș(i — j(i*, am putea avea de a face cu o modificare a deprinderilor articulatorii ca urmare a uzului curent al unei limbi străine (ucraineană, rusă). Stabilizarea unora dintre fricativele posibile ca normă a graiului se realizează prin generalizarea lor treptată la nivelul idiolectelor, care poate dura o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată ; la acest proces contribuie și imitarea aproximativă (substituirea de sunete). În acest sens poate fi hotărîtor contactul cu vorbitorii altor graiuri care au cunoscut o evoluție asemănătoare. Influența unor graiuri învecinate sau a rostirii românești a unor vorbitori ai altor limbi se exercită în acest caz prin oferirea unui „model" pentru sunetele noi care corespund fazei-„scop" a graiului respectiv, adică sistemului său fonetic. Astfel, stabilizarea formelor *s(i — z(i* în unele localități din estul Țării Oașului și din nordul Transilvaniei poate fi explicată prin vecinătatea directă a graiurilor maramureșene.

5.4. Existența formelor de palatalizare *s(i — z(i* în arii dialectale diferite ale teritoriului dacoromân și avînd un statut sociolingvistic diferit (instabile, sporadice, în regres sau pe cale de a se stabiliza în unele idiolecte, ca și devenite normă a unor graiuri) face improbabilă o explicație unică a acestor forme, de exemplu, printr-o influență străină (ucraineană) sau prin apariția lor într-un singur „centru" și extinderea sau transportarea lor ulterioară în alte zone. Astfel, E. Gamillscheg [67] credea că centrul de iradiere a acestor forme ar fi o zonă din vestul Transilvaniei cuprinzînd și Munții Apuseni, de unde ar fi fost duse prin migrații și în alte locuri. Romanistul german se baza de altfel pe o atestare incertă în Munții Apuseni a fonetismului *zespe*, care, oricum, are o situație specială în cadrul palatalizării labiodentalei sonore *v* (vezi articolul citat în nota 60). Explicarea formelor de palatalizare *s(i — z(i* în graiurile moldovenești de peste Nistru sau chiar în vestul Munteniei ca fiind aduse (inițial) prin migrații din aria nordică, eventual dintr-o arie intermediară dispărută între timp (cum presupunea E. Gamillscheg pentru vestul Munteniei) este desigur posibilă și chiar probabilă, cu condiția ca asemenea deplasări compacte de populație să fie atestate documentar sau cel puțin confirmate de alte fapte lingvistice cu valoare probantă mai mare.

Lămurirea originii unor asemenea fenomene fonetice complexe necesită cercetări sincronice și diacronice pentru fiecare arie în parte, cu luarea în considerație atît a factorilor interni (tendințe de evoluție, concurența unor nuanțe fonice apropiate în perioada inițială a evoluției și impunerea treptată a sunetelor celor mai conforme cu sistemul fonetic al graiului), cît și a factorilor extralingvistici (migrații și amestec de populație, prestigiul social al formelor noi, influența graiurilor învecinate sau a unor limbi străine).

PALATALISIERUNG DER LABIO-DENTALEN *f, v* ZU *s(i, z(i*

ZUSAMMENFASSUNG

Die Palatalisierung der Labio-dentalen *f, v* zu *s(i, z(i* (z. B., *s(i)er* [=fier], *zin* [=vin]) wird auf die geographische Verbreitung, ihre Merkmale in den verschiedenen Verbreitungsgebieten und ihre Herkunft hin untersucht.

[67] *Op. cit.*, p. 190—192.

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)

Ausser den drei bekannteren Verbreitungsgebieten dieser Palatalisierungsformen (in der Maramureș und einigen benachbarten Zonen, in gewissen moldauischen Mundarten am linken Ufer des Dnjestrs und in manchen Orten im Westen Munteniens) hat der Verfasser bereits früher auf ein neues Verbreitungsgebiet (die Mundart aus Cîmpulung Moldovenesc und seiner Umgebung) hingewiesen, in dem dieser Palatalisierungstyp sporadisch, als eine gegenwärtige Entwicklung erscheint. Aufgrund direkter Aufnahmen werden hier die Bedingungen aufgezeigt, in denen die Entwicklung stattfindet.

Der Verfasser wertet frühere und eigenen Untersuchungen aus und spricht sich für eine genauere Bestimmung aus, die einerseits interne Faktoren (Entwicklungstendenzen, die Konkurenz ähnlicher Lautnuancen in der Anfangsphase der Entwicklung und das allmähliche Durchsetzen jener Laute, die dem Lautsystem der Mundart entsprechen) und andererseits externe Faktoren (Bevölkerungsbewegungen und -vermischung, soziales Prestige der neuen Formen, der Einfluss benachbarter Mundarten oder fremder Sprachen) berücksichtigt.

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August, nr. 11

BDD-A1386 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:50 UTC)